

turous enough in the face of the realities of eighteenth-century society«. Forfatteren lægger ikke skjul på at filosoferne hverken kendte massernes elendighed eller elitens selvskhed så godt som de kunde have gjort, og at de kan kritiseres for en del misforståelser, arrangement og naiv ønsketænkning. »But then again, there will probably always be something naive in the vocation of the philosophe in a world of unenlightened people and irresponsible leaders«.

Bogen er næsten ren idéhistorie, og nogle læsere vil måske mene at forfatteren burde have givet dem nogen økonomisk-, social- og politiskhistorisk baggrund for idéudviklingen. I betragtning af at han kun behandler de relativt få betydelige skribenter, virker det måske også hist og her lidt for generaliserende når han taler om »filosoffernes« meninger. Men han bygger på et omfattende kendskab til kilder og sekundær litteratur. Han skriver om filosoferne med sympatisk forståelse, hans iudicium er godt, hans analyse og konklusioner er som oftest forsigtige og langt mere nuancerede end resumeet ovenfor giver indtryk af. Fremstillingen er derfor som helhed plausibel, og den indeholder værdifulde korrektiver og tilføjelser til gængse beskrivelser af fransk oplysningstænkning.

Poul Bagge

Roger Anstey og P. E. H. Hair (red.): Liverpool, the African Slave Trade, and Abolition. Essays to illustrate current knowledge and research. Historic Society of Lancashire and Cheshire, Occasional Series bd. 2, 1976. IX+244 s. £ 8.

Den vestindiske historiker Eric Williams har skarpere og mere indigneret end nogen anden understreget slavehandelens og plantagekoloniernes betydning for Liverpools og Bristols økonomiske vækst i det 18. årh. Williams »passionate« approach danner derfor sammen med Philip D. Curtins »clinical« approach den historiografiske baggrund for ovenstående essaysamling.¹ Bogen, der ialt omfatter ni afhandlinger af såvel internationalt kendte historikere som af yngre engelske historikere, kan naturligt deles i to hovedafsnit. Det første koncentrerer sig om den forretningsmæssige side af engelsk slavehandel i Liverpool og Bristol, mens det andet hovedafsnit koncentrerer sig om den engelske slavehandels ophævelse.

Marion Johnson lægger for med en artikel om den atlantiske slavehandel og Vestafrikas økonomi. Det er en meget instruktiv redegørelse for, hvilke handelsvarer europæerne brugte, og for hvorledes de europæisk-afrikanske handelsrelationer var organiseret. M. J. pointerer, at afrikanerne ikke var hjælpeløse ofre for en »ulige handel«, men at de tværtimod kunne bestemme de europæiske varers art og bytteværdi. Walter Minchinton behandler Bristols slavehandel med fastlandskolonierne i Nordamerika ud fra dens handelstekniske sider, og det understreges bl. a., at det var helt usædvanligt inden for denne gren af slavehandelen ikke at medtage returlaster fra Amerika. David Richardson skriver om rentabiliteten af Liverpools slavehandel på grundlag af nogle efterladte regnskaber fra slavehandleren William Davenport. Han tager sit udgangspunkt i de undersøgelser, der i de senere år har vist, at slavehandelens gennemsnitlige profitniveau ikke som tidligere hævdedet (af bl. a. Eric Williams) var specielt højt og påpeger dernæst, at man har ofret den svingende profitmargin for slavehandelen for lidt opmærksomhed. Engelsk slavehandel blev normalt drevet som partsrederi og Davenport investerede i lø-

¹ Eric Williams: Capitalism & Slavery 2. udg., London 1964. 1. udg. 1944. Philip D. Curtin: The Atlantic Slave Trade. A Census. Madison, Milwaukee og London 1969. Om begreberne »passionate« og »clinical« approach se anm. værk, s. 2.

bet af sin næsten fyrretyveårige karriere i omkring 160 rejser; for knapt halvdelen af disse skibsrejser er der bevaret regnskaber. Richardsons regnskabstekniske gennemgang er interessant; han når til det resultat, at det gennemsnitlige profitniveau pr. slaverejse var godt 10 %; men dette gennemsnitstal bliver væsentligt mindre, hvis man ikke medtager de få (men dog ikke helt sjældne) slaverejser, hvis profitniveau var over 50 %. Han understreger derfor, at slavehandelskøbmændene »may well have come to expect and even to depend upon the occasional financial killing«. D. P. Lambs bidrag behandler omfanget af Liverpools slavehandel fra 1772–1807. Set fra et dansk historisk synspunkt er det interessant at se, hvorledes engelsk slavehandel – modsat dansk – led tilbageslag i krigsårene, men blomstrede op i fredsårene. Med nogle skibslistre i Overhusets arkiv som hovedkilde skriver Herbert S. Klein og Stanley L. Engerman om dødeligheden på engelske slaveskibe i 1790'erne. Som en af deres hovedkonklusioner fremhæver de, at »it is evident that while contemporary critiques considered overcrowding to be the primary cause of mortality in the middle passage, this cannot have been the case«. Derved betvivles betydningen af Dolbens Act fra 1788, som lagde et loft over det antal slaver, som skibene måtte medtage. En anden konklusion er, at »the nature of the African supply source« er nødvendig for at forklare en række regionale forskelle i slavernes dødelighed. B. K. Drake behandler slavehandelsteknikken ved at beskrive, hvorledes man løste problemerne for et typisk slaveskib fra Liverpool omkring år 1800.

I bogens andet hovedafsnit lægger Roger Anstey for med kyndig historiografisk oversigt over debatten om ophævelsen af Englands slavehandel. Seymour Drescher skriver under overskriften »Capitalism and abolition« om normer og kræfter i forbindelse med den engelske abolitionistbevægelse 1783–1814. Drescher har netop andetsteds² overbevisende argumenteret imod J. L. Ragatz' og Eric Williams' tese om, at de engelsk-vestindiske plantagekolonier var inde i en økonomisk nedgangsperiode i slutningen af det 18. årh., og ligeledes imod, at deres betydning for engelsk økonomi var svindende. Han afviser derfor den meget udbredte »material« *approach*, der behandler »abolition as principally an outcome of shifting economic interest relationships within the Empire«. Drescher understreger, at abolitionistbevægelsen markerer en klar holdningsændring m.h.t. det engelske samfunds institutionaliserede normer. Han vil ikke som abolitionistbevægelsens egne historiografer forklare det som det godes sejr over det onde, men opfatter det derimod som et »problem of explaining the victory of fanaticism«. F. E. Sanderson afslutter bogen med en præsentation af de få abolitionister, som var i slavehandelens metropol, Liverpool.

Essayssamlingen udspringer af et uformelt møde på Liverpools universitet i 1974. Den knytter sig derfor til rækken af bøger,³ der er fremkommet som et resultat af møder på kongresser og symposier mellem slavehandelsinteresserede historikere; og den hævder sig smukt blandt disse bøger, skønt den egentlig er udgivet af et lokalhistorisk selskab.

Sv. E. Green-Pedersen

² Annales, årg. 31, Paris 1976, s. 414–35.

³ Se f. eks. The Transatlantic Slave Trade from West Afrika. Duplikeret rapport fra et seminar, der især beskæftigede sig med Eric Williams' tese, i Edinburgh i 1965. Udg. af Centre of African Studies ved Edinburgh University (Edinburgh 1965). Stanley L. Engerman og Eugene D. Genovese (red.): Race and Slavery in the Western Hemisphere (Princeton, New Jersey 1975). Pieter Emmer, Jean Mettas (†) og Jean Claude Nardin (red.): La traite des noirs par l'Atlantique: nouvelles approches, særnummer af Revue française d'Histoire d'outre-mère bd. 62 (Paris 1975).